

Syllabus CE Latijn 2007

Kernauteur: Vergilius

Genre: Epos: Aeneis

Titel: Aeneas, stichter van een wereldrijk

Aanbevolen editie: P. Vergili Maronis opera ed. R.A.B. Mynors Oxford (OCT) 1969

A Tekstreflectie

1. Thematiek

Vergilius' *Aeneis* kwam tot stand in de jaren 29 - 19 voor Christus, de periode waarin keizer Augustus erin slaagde de alleenheerschappij te vestigen en een politiek en economisch herstelprogramma door te voeren. Op moreel en religieus gebied nam de keizer initiatieven die erop gericht waren de oude Romeinse waarden te doen herleven. De keizer en zijn omgeving waren ervan overtuigd dat het de taak van Rome was een leidende rol in de wereld te spelen en recht en orde te brengen. In de beeldende kunst en literatuur van deze periode vindt men de weerslag van dit politiek-ideologische klimaat. Het verhaal van Aeneas, zoals Vergilius dit vertelt, past uitstekend in dit kader.

Aeneas krijgt van de goden de opdracht een nieuw vaderland te zoeken. Dit 'nieuwe Troje' zal het beginpunt zijn van het Romeinse wereldrijk. In de loop van de *Aeneis* wordt herhaalde malen expliciet duidelijk gemaakt dat het de wil van de goden is dat Rome de rol van *caput mundi* zal gaan vervullen.

Op de schouders van Aeneas rust de zware taak de opdracht van de goden te volbrengen. Hij wordt daarbij gesteund door zijn moeder Venus, maar tegengewerkt door Juno. Op cruciale punten in het verhaal wordt door de goden ingegrepen. De toekomstige rol van Augustus, door Vergilius voorgesteld als een verre nazaat van Aeneas, wordt in de *Aeneis* expliciet vermeld.

De *Aeneis* geeft dus een fundering voor zowel de rol van Rome in de wereld als voor de rol van Augustus in het wereldrijk.

2. Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

boek 1

1 – 11

12- 33*

praefatio: De dichter roept de muze aan en vraagt haar hem te vertellen waarom Aeneas zoveel tegenwerking van Juno ondervond bij zijn streven een nieuw vaderland te stichten. Vervolgens komen de motieven van Juno aan de orde. De toekomstige macht van Rome en de vijandschap met Carthago worden aangekondigd. De politieke component in de *Aeneis* komt direct duidelijk naar voren

Teksten ter vergelijking: Homerus, *Ilias* 1.1-9; *Odyssee* 1.1-10:

praefatio

De vergelijking maakt duidelijk dat Vergilius nadrukkelijk elementen aan Homerus ontleent, maar deze op geheel eigen wijze verwerkt.

198 – 209

Na de schipbreuk spreekt Aeneas de makers toe met wie hij is aangespoeld op de kust van Libië.

Tekst ter vergelijking: Homerus, Odyssee 12.208-213

Odysseus spreekt zijn makkers moed in.

Vergilius volgt hier herkenbaar het voorbeeld van Homerus. Zo wordt het verschil in karakter tussen beide leiders (Odysseus en Aeneas) duidelijk.

223 – 304

Venus richt zich tot Jupiter om steun te vragen voor haar zoon Aeneas. In zijn reactie kondigt Jupiter de toekomstige grootheid van Rome aan, alsmede de komst van Augustus.

Tekst ter vergelijking: Homerus, Odyssee 1.45-95

Athene richt zich tot Zeus om steun te vragen voor Odysseus. De politieke component die in de passage uit de *Aeneis* zo pregnant aanwezig is, ontbreekt in de *Odyssee*.

305 – 417*

Aeneas en Achates gaan op verkenning uit. Venus verschijnt aan hen en ze vertelt hun over Dido en haar achtergrond. Zij hult Aeneas en Achates in een wolk waardoor ze onzichtbaar worden. Wanneer zij hen verlaat, herkent Aeneas haar.

494 – 630*

Terwijl Aeneas en Achates in een tempel van Juno afbeeldingen van de strijd om Troje bekijken, verschijnt Dido op het toneel. Tegelijkertijd arriveren gezanten van de twaalf verloren gewaande Trojaanse schepen. Nog steeds in een wolk gehuld luisteren Aeneas en Achates naar hun pleidooi.

Dan neemt Venus de wolk weg; Aeneas maakt zich bekend en spreekt Dido toe. Zij antwoordt en biedt de Trojanen gastvrijheid aan.

657 – 694*

Venus zendt Cupido om bij Dido liefde voor Aeneas op te wekken.

boek 2

(1 – 297 aaneengesloten, afwisselend in het Latijn en in vertaling)

1 – 56

Tijdens een banket aan het hof begint Aeneas op uitdrukkelijk verzoek van Dido het relaas over zijn lotgevallen. Aeneas begint bij het houten paard en het optreden van Laocoön.

57 – 104*

Aeneas vertelt over het verschijnen van Sinon, een Griek die zich met opzet gevangen heeft laten nemen om de Trojanen over te halen het paard binnen de muren te halen. Sinon begint zijn verhaal.

105 – 151

Op verzoek van de Trojanen vervolgt Sinon zijn verhaal. De Trojanen besluiten zijn leven te sparen en vragen hem te vertellen waarom het houten paard er staat.

152 – 194*

Sinon vertelt over het houten paard.

195 – 249

Laocoön wordt met zijn zoons door twee zeemonsters gedood. De Trojanen halen het houten paard de stad binnen.

250 - 297

De Grieken komen uit het houten paard en openen de stadspoort. De schim van Hektor verschijnt aan Aeneas en vertelt hem dat hij een nieuw vaderland moet zoeken.

588 – 623*

Venus verschijnt aan Aeneas. Zij vertelt hem dat niet Helena en Paris, maar de goden de schuld zijn van de ondergang van Troje en geeft hem de opdracht naar huis te gaan om zijn vader, zijn zoontje en zijn vrouw te beschermen.

687 – 729*

Aeneas' vader Anchises heeft aanvankelijk geweigerd mee te gaan. Dan gebeurt er iets wonderlijks: op het hoofd van Aeneas' zoon Julius (ook wel Ascanius genoemd) verschijnen vlammetjes. Anchises vraagt Jupiter om een bevestiging van dit teken. Wanneer deze bevestiging komt, stemt hij erin toe mee te gaan. Aeneas vertrekt, met zijn vader op zijn schouders en zijn zoontje aan de hand, gevolgd door zijn vrouw Creüsa

768 – 795

De schim van Creüsa, die in de chaos is omgekomen verschijnt aan Aeneas; zij vertelt hem dat hij zijn nieuwe vaderland in Italië moet zoeken.

boek 3**147 – 191***

De Penaten verschijnen aan Aeneas; zij vertellen hem dat hij naar Italië moet gaan. Anchises herinnert zich een voorspelling van Cassandra met dezelfde strekking.

boek 4

(1 – 449 aaneengesloten, afwisselend in het Latijn en in vertaling)

1 – 89*

Dido wordt verliefd op Aeneas. Zij wil niet aan haar gevoelens toegeven en vraagt haar zuster Anna om raad. Anna dringt er bij haar op aan wel toe te geven aan haar gevoelens. Dido wordt door liefde verteerd en rent als een aangeschoten hinde door de stad.

90 – 128

Juno ziet dat Dido reddeloos verliefd is en wendt zich tot Venus om een verbond te sluiten waarbij Aeneas in Carthago blijft. Venus veinst dat zij het met Juno's voorstel eens is. Juno belooft ervoor te zullen zorgen dat tijdens een jachtpartij die op het programma staat, een onweer zal losbarsten, waarbij Dido en Aeneas in eenzelfde grot zullen belanden om te schuilen.

129 – 159*

Vorbereidingen voor de jacht.

160 – 172

Aeneas en Dido komen in dezelfde grot terecht.

173 – 278*

Fama verspreidt het gerucht over de liefde tussen Aeneas en Dido. Het nieuws bereikt ook de naburige koning Jarbas, die Dido eerder om haar hand gevraagd had. Hij beklagt zich bij zijn vader Jupiter. Deze zendt Mercurius naar Aeneas om hem aan zijn goddelijke opdracht te herinneren.

279 – 392

Aeneas gehoorzaamt en treft voorbereidingen tot het vertrek. Wanneer Dido dit merkt, is zij buiten zichzelf van woede. Tussen Dido en Aeneas ontstaat een hevig en onoplosbaar conflict.

393 – 436*

De Trojanen maken zich klaar om te vertrekken. Dido zendt Anna naar Aeneas om te proberen hem alsnog tot andere gedachten te brengen.

437 – 449

Aeneas blijft bij zijn besluit; hij wordt vergeleken met een eik, die stand houdt te midden van hevige stormen.

522 – 555*

Dido vraagt zich wanhopig af wat ze moet doen.

584 – 629*

Dido vervloekt Aeneas en zijn gehele nageslacht. Tussen Carthago en Rome zal eeuwige vijandschap heersen. De komst van Hannibal wordt in bedekte termen voorspeld.

Tekst ter vergelijking: Ovidius, Heroïdes 7: brief van Dido aan Aeneas: r. 1 - 24; 37 - 52; 81 - 98; 173 - 183.

Ovidius baseert zich duidelijk op boek 4 van de *Aeneis*, maar hij bewerkt de stof op een heel eigen manier en zijn Dido komt dan ook heel anders over dan de tragische koningin van Vergilius.

boek 6

124 – 148*

De Sibylle vertelt Aeneas over de onderwereld en zij zegt hem dat hij eerst een gouden tak zal moeten vinden om toestemming te krijgen de onderwereld binnen te gaan.

183 – 211*

Aeneas vindt de gouden tak.

264 – 336*

Aeneas betreedt met de Sibylle de onderwereld. De ingang van de onderwereld wordt beschreven.

450 – 476

Aeneas ontmoet de schim van Dido.

679 – 751*

Aeneas ontmoet zijn vader Anchises. Deze geeft hem een uiteenzetting over het leven na de dood en de zielsverhuizing.

788 – 807

Anchises wijst op Augustus, die wacht op zijn geboorte.

847 – 853

Anchises verkondigt wat de roeping van Rome is in de wereld.

boek 8

370 – 406

Venus haalt Vulcanus over tot het vervaardigen van nieuwe wapens voor Aeneas.

675 – 731*

Op het schild van Aeneas is de slag bij Actium afgebeeld. De voorstelling wordt uitvoerig beschreven.

boek 12

791 – 842*

Juno legt zich uiteindelijk neer bij de wil van Jupiter en de toekomstige macht van Rome, op voorwaarde dat het volk de naam 'Latijnen' zal behouden en de naam Troje zal verdwijnen. Jupiter stemt hiermee in en voegt er aan toe dat het nieuwe volk Latijn zal spreken.

Bovendien worden (in vertaling) gelezen:

in het kader van leven en werk van Vergilius:

Ecloga 4

Georgica 1.466 - 514

in het kader van de cultuur-historische achtergrond:

Augustus, *Res Gestae* 1, 2, 3, 34; Horatius: *Oden* 1.37

Vaardigheden

De kandidaat kan begripsvragen over de thematiek en over teksten uit het pensum beantwoorden en zijn antwoorden desgevraagd onderbouwen met citaten uit de voorliggende tekst(en). (eindterm 5+6)

De kandidaat kan in een Latijnse tekst uit het pensum elementen aanwijzen die de opbouw en de samenhang van die tekst zichtbaar maken. (eindterm 2)

De kandidaat kan een passage van een voorliggende tekst uit het pensum parafraseren en daarmee de essentie ervan weergeven. (eindterm 7+8)

De kandidaat kan inhoudelijke verschillen en overeenkomsten aangeven en toelichten tussen een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan. (eindterm 3)

De kandidaat kan kenmerkende verschillen, die samenhangen met verschillen tussen het Latijnse en het Nederlandse taalsysteem, aangeven en toelichten aan de hand van een Latijnse tekst uit het pensum en een vertaling hiervan. De vragen kunnen grammaticale en stilistische verschillen betreffen, mits in dienst van het tekstbegrip. (eindterm 4)

De kandidaat kan een vertaalde Griekse of Latijnse tekst die inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek van het pensum vergelijken met een tekst uit het pensum, en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen. (eindterm 13)

De kandidaat kan vorm en inhoud van een tekst (of beeldmateriaal) uit latere tijd die (dat) inhoudelijk verwant is met of aansluiting heeft bij de thematiek op hoofdpunten kritisch vergelijken met teksten uit het pensum en een beargumenteerde toelichting geven op overeenkomsten en verschillen. (eindterm 14)

De kandidaat kan - eventueel met behulp van nadere aanwijzingen met betrekking tot omvang en te gebruiken (typen van) argumenten - een gegeven stelling met betrekking tot de inhoud van een gelezen tekst beargumenteerd verdedigen of bestrijden. N.B. de globale inhoud van de pensumteksten wordt bekend verondersteld. (eindterm 15)

3. Genrekenmerken

3.1 Het epische genre

Onder *epos* verstaan we een lang, verhalend gedicht over belangrijke mythologische / historische personen en gebeurtenissen, zoals de strijd om Troje. De personages zijn van een hoge sociale status, zoals koningen en legeraanvoerders; goden zijn dikwijls rechtstreeks bij de handeling betrokken.

3.2 Tekstsoort

Het Griekse en het Romeinse epos hebben de volgende kenmerken:

- Het epos is een verhalende tekst. We hebben te maken met een alwetende verteller die zelf geen rol speelt in het verhaal. Zijn alwetendheid blijkt uit het feit dat hij de afloop van het verhaal en de gedachten van de personages kent.
De verteller is meester over de tijd: hij kan vooruitlopen op het verhaal: *prospectie*, of terugkijken naar een eerdere gebeurtenis, *retrospectie*.
Ook de personages zelf zijn veelvuldig aan het woord. Soms treden zij als verteller op.
Een vorm van vertellen, die bij Vergilius veel voorkomt, is de weergave van de gedachten, emoties, etc., van een personage door de woordkeuze van de verteller. Wanneer de verteller bijvoorbeeld zegt dat Aeneas verlangt “het geliefde Carthago” te verlaten (*Aeneis* 4.282), dan geeft hij met 'geliefde' de gedachte van zijn personage weer.
- De zanger/dichter hanteert een verheven stijl; de versmaat is de dactylische hexameter.
- Het epos omvat één handeling waarvan de gebeurtenissen een duidelijke samenhang vertonen; het concentreert zich op één personage en is - volgens het contemporaine waardenpatroon - van hoog moreel gehalte.
- Een typerend onderdeel van het antieke epos is verder de epische / Homerische vergelijking; de verteller kan hiermee een onderdeel van zijn verhaal of het verloop ervan illustreren, maar vooral ook bepaalde emoties overbrengen.

Voor een uitgebreide lijst van stilistische middelen wordt verwezen naar de CEVO-minimumlijst (zie Gele Katern 2002, nr. 25/26); in het kader van de lectuur van Vergilius worden verder de volgende begrippen bekend verondersteld:

- enallage
- metonymie (*abstractum pro concreto, concretum pro abstracto, pars pro toto, materiaal i.p.v. voorwerp, product i.p.v. godheid*)
- dactylische hexameter
- elisie
- enjambement
- metrische effecten door de afwisseling van dactylus en spondee.

3.3 Ontstaan en ontwikkeling van het epos

De oudste Griekse epen zijn de *Ilias* en *Odyssee*, toegeschreven aan Homerus en opgetekend in, waarschijnlijk, de achtste eeuw voor Christus als resultaat van een lange orale traditie. Sinds de Myceense tijd hebben beroepszangers mondeling epen gecomponeerd en aan hun opvolgers doorgegeven. Homerus' epen vormen het eind van deze orale traditie.

De *Ilias* beschrijft een episode uit de Trojaanse Oorlog. In de *Odyssee* wordt het laatste jaar van Odysseus' terugtocht van Troje naar huis beschreven; de avonturen van de voorafgaande negen jaar van zijn zwerftochten worden in een flashback door de held verteld.

Tijdens het Hellenisme (derde eeuw v. Chr.) schreven Alexandrijnse geleerden/dichters epische poëzie die gericht was op een select publiek van literaire fijnproevers. De eisen die aan dit lezerspubliek worden gesteld zijn: vertrouwdheid met de voorafgaande literatuur en interesse in de wijze waarop deze traditie wordt gevarieerd en vernieuwd.

Verder wordt het menselijk handelen niet meer uitsluitend door goden bepaald, maar verschuift de aandacht naar psychologische factoren. Deze Alexandrijnse dichters hebben grote invloed uitgeoefend op de Romeinse dichters. Hun geleerde, virtuoze poëzie en de aandacht voor menselijke emoties vinden we terug bij Vergilius en Ovidius.

Bekend verondersteld worden uit deze paragraaf:

- *Homerus: Ilias en Odyssee*
- *het begrip orale traditie*
- *aandacht voor psychologische factoren bij Vergilius en Ovidius*

3.4 Het Romeinse epos

De Romeinse dichters gingen een openlijke wedijver aan met de door hen bewonderde Griekse voorbeelden. Hun gedichten zijn nadrukkelijk verweven met de Griekse traditie, die zij willen evenaren en overtreffen. Variatie en verfijning in beschrijving en in stilering zijn de kenmerken van hun originaliteit.

Vanaf de eerste eeuw v. Chr. wordt in Rome naast het mythologisch/historisch epos ook het didactisch epos populair, dat in stijl en metrum zeer verwant is. T. Lucretius Carus (ca 94-55) beschrijft in zijn leerdicht *De Rerum Natura* de leer van de Griekse filosoof Epicurus.

Het Romeinse epos bereikt een hoogtepunt in de *Aeneis* van P. Vergilius Maro (70-19).

Een bijzondere plaats nemen de *Metamorphosen* van P. Ovidius Naso (43 v. Chr. - 17 n.C.) in, een verzameling van 250 korte verhalen over 'gedaanteverwisselingen'. In zijn *Heroides*, een verzameling gefingeerde brieven in dichtvorm, laat Ovidius belangrijke (vooral vrouwelijke) personages uit de epische traditie emotioneel reageren op wat hun overkomt. Zo laat hij Vergilius' tragische heldin Dido een brief schrijven aan Aeneas op het moment dat deze haar heeft verlaten. In deze verzameling brieven toont Ovidius een vermogen tot psychologische inleving in zijn personages dat pas veel later in de roman zal worden geëvenaard.

Bekend verondersteld worden uit deze paragraaf:

- *het teruggrijpen door Romeinse dichters op Griekse voorbeelden*
- *de Aeneis als hoogtepunt van de Romeinse epiek*
- *inhoud en karakter van Ovidius' Heroides.*

Vaardigheden

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst uit het pensum de genrekenmerken benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. (eindterm 10b)

De kandidaat kan in een voorgelegde tekst uit het pensum de kenmerken van de tekstsoort benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. (eindterm 10a)

De kandidaat kan aan de hand van een tekst uit het pensum de literaire technieken en verteltechnische en stilistische middelen benoemen en deze kennis toepassen bij het interpreteren van de tekst. (eindterm 11)

Behalve de door de CEVO-minimumlijst (zie Gele Katern 2002, nr. 25/26) gebruikte termen worden de volgende termen bekend verondersteld: enallage, metonymie, dactylische hexameter, elisie, enjambement, metrische effecten door de afwisseling van dactylus en spondee.

B. Cultuurreflectie

1. Leven van Vergilius

Vergilius werd geboren in 70 v. Chr. bij Mantua, in Gallia Cisalpina (Noord-Italië). Zijn vader had een boerenbedrijf. Vergilius volgde onderwijs in o.a. Rome; hij ambieerde geen politieke carrière. Hij vertrok naar Napels, waar hij les kreeg in de filosofie. Vanaf 42 v. Chr. wijdde hij zich geheel aan de poëzie. Al snel trok hij de aandacht van de invloedrijke promotor en sponsor van de kunsten Maecenas, die hem bij Octavianus introduceerde.

Vergilius heeft de ontredde van de burgeroorlogen bewust en van nabij meegemaakt, hetgeen duidelijke sporen in zijn werk heeft nagelaten.

In 19 v. Chr. ondernam Vergilius een reis naar Griekenland, om zijn *Aeneis* te voltooiën; door ziekte keerde hij vroegtijdig terug en overleed in Brindisi.

2. Werken

Vergilius' bekendste en belangrijkste werk is de *Aeneis*. Daarvoor publiceerde hij twee andere werken: de *Bucolica* en de *Georgica*.

In 39 publiceert Vergilius de *Bucolica*, ook wel *Eclogae* genoemd, een bundel van 10 herdersgedichten, waarin hij de pastorale wereld vermengt met de historische werkelijkheid. De beroemdste *Ecloga* is de vierde, waarin de geboorte van een kind wordt voorspeld, met wiens komst het Gouden Tijdperk zal terugkeren. Over de vraag wie met dit kind bedoeld wordt, bestaan verschillende opvattingen. De Christenen zagen er al vroeg (4de eeuw) een aankondiging van de Messias in. Al tijdens het schrijven van de *Bucolica* trok Vergilius de aandacht van Maecenas.

In 29 v. Chr. publiceert Vergilius de *Georgica*, een didactisch werk over het boerenbedrijf in vier boeken. Vergilius schreef het werk in de jaren 38 - 29, een periode van grote onrust, waarin Octavianus en Antonius elkaar de macht betwistten. Na de slag bij Actium was er naast vrees nu ook hoop dat er eindelijk een einde zou komen aan de reeks burgeroorlogen en dat Octavianus vrede zou kunnen brengen. De *Georgica* geeft uitdrukking aan liefde voor het land en bewondering voor het eenvoudige boerenleven. Van belang is de verwantschap met de idealen van het nieuwe regime: eenvoudig geluk, respect voor de goden, een arbeidzaam bestaan in een wereld vrij van oorlog.

Bekend verondersteld worden uit deze paragraaf:

- de *Bucolica*, een bundel van 10 herdersgedichten
- de *Georgica*, een leerdicht over de landbouw
- de politiek/ideologische strekking van de *Georgica*.

3. *Aeneis*

Vergilius werkte de laatste elf jaren van zijn leven aan de *Aeneis*, maar bij zijn dood in 19 v. Chr. was het werk niet af. Hij wilde dat het manuscript verbrand werd, maar op de uitdrukkelijke wens van Augustus is het werk toch uitgegeven.

De hoofdpersoon in dit mythologisch-historisch epos is Aeneas, de verre mythische voorvader van Augustus en van de Romeinen.

De *Aeneis* vertelt de lotgevallen van deze Aeneas, zoon van de godin Venus en de Trojaanse vorst Anchises. Na de val van Troje heeft hij de goddelijke opdracht gekregen om in Italië een nieuw vaderland te stichten voor de overlevenden van de Trojanen. Aeneas wordt hierbij gesteund door zijn moeder Venus, en tegengewerkt door de machtige Juno, die de Trojanen haat en de stichting van hun nieuwe rijk, Rome, wil verhinderen.

De *Aeneis* bestrijkt een periode van zeven jaar, vanaf de inname van Troje tot de uiteindelijke overwinning van de Trojanen in Latium. Het gedicht begint *in medias res*: we bevinden ons in het zevende jaar. In de boeken 2 en 3 worden de voorafgaande gebeurtenissen verteld.

Boek 1 begint op het moment dat de Trojaanse vloot op weg van Troje naar Italië schipbreuk lijdt. De overlevenden belanden op de kust van Afrika, waar de Phoenicische Dido haar stad Carthago bouwt; ze worden door haar gastvrij ontvangen. In de boeken 2 en 3 vertelt Aeneas tijdens een feestmaal aan koningin Dido wat er de voorgaande zes jaren is gebeurd: van de val van Troje en de zwerftocht over zee naar het beloofde Italië, tot de schipbreuk. Ook vertelt hij dat zijn vader Anchises is overleden. In boek 4 zien we de liefde tussen Dido en Aeneas opbloeien. Maar wanneer Aeneas wordt herinnerd aan zijn goddelijke opdracht, besluit hij noodgedwongen te vertrekken; Dido pleegt zelfmoord. In boek 6 raadpleegt Aeneas de Sibylle van Cumae. Zij begeleidt hem naar de onderwereld, waar hij zijn vader Anchises ontmoet die hem de grote toekomst van Rome tot aan keizer Augustus schetst. In de boeken 7-12 wordt de aankomst in Latium verteld en de strijd met de Italische volkeren. Venus vraagt haar echtgenoot Vulcanus om een nieuwe wapenrusting voor Aeneas; op het schild is de toekomst van Rome afgebeeld tot en met de slag bij Actium in 31 v. Chr. Het gedicht eindigt met de overwinning van Aeneas op zijn grootste tegenstander Turnus. In een duel doodt Aeneas zijn vijand in blinde woede.

In de (epische) traditie was Aeneas, zoon van Venus en Anchises, al eerder tot stamvader van de Romeinen gemaakt. Vergilius volgt deze traditie en sluit daarmee tegelijk aan bij het streven van Julius Caesar om de *gens Iulia* op de godin Venus terug te voeren. Nieuw is de verbinding die Vergilius legt tussen de internationale mythe van de Trojaanse afstamming van de Romeinen en de lokale mythe van de tweeling Romulus en Remus, gevoed door de wolvin. In zijn constructie stamt deze tweeling rechtstreeks van Aeneas af. De (voor)geschiedenis van Rome wordt op deze manier verweven met het grote verleden van de Grieken en de Oosterse volkeren dat door Homerus is vereeuwigd.

De politieke en ideologische ambities van de *Aeneis* blijken duidelijk uit de verbindingen die Vergilius aanbrengt tussen het mythologisch verleden rond de val van Troje (volgens de traditie in 1184 v.Chr.) en het historische heden: in boek 1 voorspelt Jupiter aan Venus de grote toekomst van Rome; in boek 6 geeft Anchises in de onderwereld een overzicht van de Romeinse geschiedenis tot de regering van Augustus; in de schildbeschrijving in boek 8 komt uitvoerig de slag bij Actium ter sprake, die in 31 v. Chr. door Octavianus werd geleverd tegen Marcus Antonius en Cleopatra, de koningin van Egypte. Het heden van de Pax Augusta wordt op deze manier als de zinvolle, door goden en *fatum* beschikte vervulling van de gehele voorafgaande geschiedenis voorgesteld.

In zijn *Aeneis* kiest Vergilius duidelijk partij voor de ideologie van Augustus, tegen Marcus Antonius. Augustus voltooit de taak die aan Aeneas als eerste was opgelegd. Maar Vergilius is geen kritikloze aanhanger van de keizer. In sommige passages wordt de keerzijde van roem en macht getoond, terwijl Aeneas' onbeheerste gedrag aan het eind van boek 12 wel als waarschuwing aan Augustus wordt opgevat.

Vergilius volgt Homerus' *Ilias* en *Odyssee* in veel opzichten na:

- in de structuur van zijn epos, boeken 1-6 '*Odyssee*', 7-12 '*Ilias*';
- in de navolging van homerische scènes, zoals afdaling naar onderwereld, duel;
- in de bewerking van homerische vergelijkingen.

Bekend verondersteld worden uit deze paragraaf:

- de inhoud van de *Aeneis*
- de politiek/ideologische strekking van de *Aeneis*
- Vergilius' navolging van Homerus.

4. Cultuur-historische context

Voor een goed begrip van de *Aeneis* is enige kennis van de historische achtergrond noodzakelijk. De volgende elementen worden bekend verondersteld:

- Romes groei van stad tot wereldmacht:
de stichting van Rome; de verovering van Italië; het contact met de Grieken in het zuiden van Italië; de Punische oorlogen
- de burgeroorlogen en de ondergang van de republiek:
de alleenheerschappij van Caesar; de moord op Caesar; Antonius en Octavianus; de slag bij Philippi; groeiende rivaliteit tussen Antonius en Octavianus; de slag bij Actium
- de vestiging van het principaat; de regelingen van 27 v. Chr.: Octavianus krijgt de titel Augustus en uitgebreide volmachten.
- het belang van de Pax Augusta:
politiek en moreel herstel:
streven naar het doen herleven van de oude *mores*
- ondersteuning van de ideologie in de architectuur, bijvoorbeeld de Ara Pacis, in de sculptuur, zoals de portretten van de keizer, en in de literatuur, met name Vergilius en Horatius.

5. Religieuze en filosofische achtergrond

De goden en het lot (*fatum*)

Jupiter bepaalt wat er gebeurt. De wil van de god speelt een belangrijke rol in de *Aeneis*. Het lijkt er op dat de wil van Jupiter samenvalt met het lot (*fatum*). Jupiter wil dat de macht van Rome groot zal zijn en Aeneas is degene die deze wens moet vervullen. Langzamerhand wordt dit ook aan Aeneas zelf duidelijk.

De andere goden hebben, in tegenstelling tot Jupiter, wel persoonlijke belangen en rancunes.

Het belang van Venus staat bijvoorbeeld recht tegenover het belang van Juno. Juno is degene die uit wrok tegen de Trojanen het lot zo lang mogelijk probeert te werken. Uiteindelijk zwicht zij en verzoent ze zich met het lot.

Het gevolg van de tegenstrijdige belangen is dat er soms slachtoffers vallen, bijv. Dido.

Maar uiteindelijk zijn ook de andere goden onderworpen aan de wil van Jupiter en het is overeenkomstig het lot dat het Romeinse wereldrijk tot stand komt waarin de Pax Augusta zal heersen.

Elementen uit de volgende filosofische stromingen zijn van belang voor de interpretatie van het pensum.

Plato

In het zesde boek van zijn *Aeneis* heeft Vergilius zich laten inspireren door de filosofie van Plato, en met name diens opvattingen over de menselijke ziel. Het mensbeeld van Plato is dualistisch: lichaam en ziel vormen geen eenheid, maar zijn twee verschillende elementen. De ziel wordt gezien als bovenaards en onsterfelijk en is afkomstig uit een andere wereld. Het lichaam is aards en sterfelijk. Tijdens het leven zit de ziel opgesloten in het lichaam als in een gevangenis. De verbinding met het lichaam is een straf en de ziel wordt bezoedeld. De dood is voor de ziel een bevrijding: na een reinigingsproces in de onderwereld keert de ziel in een ander lichaam terug op de aarde (reïncarnatie). De zielen van diegenen die een voorbeeldig leven hebben geleid, komen in het Elysium.

Stoa en Epicurisme

In het wereldbeeld van de **Stoa** is in alle wezens de Ratio aanwezig. Deze Ratio of Logos, ook wel god genoemd, wordt voorgesteld als een vurige adem die alles tot stand heeft gebracht en die alles doordringt.

Niets gebeurt toevallig. Alles wat er gebeurt wordt immers bepaald en geleid door de Ratio. De loop van de dingen staat dus vast. Ook de mens is hieraan ondergeschikt. De mens is een onderdeel van een groter geheel en heeft daarin een taak. De mens moet dit accepteren.

Met zijn verstand is een mens in staat het goddelijke plan te doorgronden en zich te laten leiden door de Ratio. Dit kan hij alleen wanneer hij zich niet laat beïnvloeden door emoties. De toestand van gemoedsrust waarin de stoïsche wijze zich bevindt wordt *apatheia* genoemd.

In de *Aeneis* vertoont Aeneas trekken van een stoïsche held. Hij laat zich echter bij zijn handelen nog te veel leiden door emoties. Hij vecht daar tegen, maar met wisselend succes.

De Stoa had in Vergilius' tijd veel aanhangers in Rome, maar ook een andere stroming, die in veel opzichten tegenover de Stoa stond, was behoorlijk populair: het **Epicurisme**.

De stichter van deze school, de Griek Epicurus, had als doel de mens de weg te wijzen naar een gelukkig leven. Het menselijk geluk is een toestand van onverstoorbaarheid, waarin geen angst, verdriet en andere onlustgevoelens aanwezig zijn. Met name wilde Epicurus zijn volgelingen bevrijden van angst voor de goden en de dood.

Bekend verondersteld worden uit deze paragraaf:

- de rol van Jupiter en het Fatum
- het dualistisch mensbeeld van Plato
- de leer van de Stoa
- stoïsche elementen in de *Aeneis*

Vaardigheden

De kandidaat kan aan de hand van een voorgelegde tekst of citaat vragen beantwoorden over het leven van de kernauteur voor zover dit van belang is voor het juiste begrip van de thematiek en de teksten uit het pensum. (eindterm 9)

De kandidaat is op de hoogte van de cultuur-historische en filosofische context waarin de tekst van de kernauteur gefunctioneerd heeft, en kan deze kennis toepassen bij het beantwoorden van vragen naar aanleiding van een voorgelegde tekst. (eindterm 12)

C. Taalreflectie

Taal

De omschrijving door de CEVO van de minimumkennis op het gebied van morfologie, syntaxis en stilistiek vormt het uitgangspunt bij de annotatie van de op het centrale examen voorgelegde ongeziene authentieke tekst. Daarnaast worden de volgende verschijnselen bekend verondersteld:

- verkorte vormen in perfectum en plusquamperfectum; tevens -ere i.p.v. -erunt
- weglating van preposities
- dativus auctoris
- accusativus respectus
- predicatief gebruik van adjectieven
- simplex pro composito
- dichterlijk meervoud.

Vaardigheden

De kandidaat kan een dactylische hexameter scanderen en zo mogelijk de relatie leggen tussen metrum en inhoud. (eindterm 10)

De kandidaat kan een ongeziene authentieke tekst vertalen, die qua aard, moeilijkheid en - indien mogelijk - qua thematiek nauw aansluit bij de gelezen teksten. Hierbij worden de hierboven genoemde - bij de teksten van de kernauteur frequent voorkomende morfologische, syntactische en stilistische verschijnselen bekend verondersteld. Tevens wordt bij de annotatie de omschrijving van de CEVO (zie Gele Katern 2002, nr 25/26) van de minimumkennis op het gebied van morfologie, syntaxis en stilistiek als uitgangspunt genomen. (eindterm 1)